

Rapport med bruk av radiobjeller på lam i Sør-Aurdal 2019

Bakgrunn:

Prosjektet «bruk av radiobjelle på lam» startet i 2017. Bakgrunnen var at Sør-Aurdal sliter med årvisse store tap av lam på beite og få funn som er ferske nok til å få bekreftet tapsårsak. I forprosjektet var det med to besetninger og 100 bjeller. I 2018 ble prosjektet utvidet med en besetning og 140 lam gikk med radiobjeller. Med bakgrunn i erfaringer fra 2017 og 2018, og fremdeles store tap på utmarksbeite, søkte Sør-Aurdal kommune om å videreføre prosjektet «radiobjeller på lam» i 2019.

Hunden Knut har gått kadaverhundkurs, men er ikke godkjent enda. Han var med på søk på Leirskogen sammen med eier Kari Sørbøen

Sesongen 2019 har vært varierende i Sør-Aurdal. Østre Bagn fikk store tap med ulv og gaupe.

I Vestre Bagn har sesongen vært bra med lite tap.

I Hedalen er det noen besetninger med opptil 12-18% tap av lam. En besetning har konstantert tap til kongeørn.

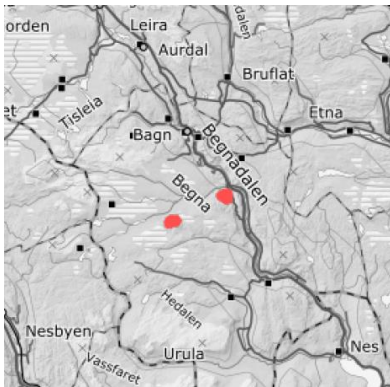
Det har vært høstet nyttige erfaringene fra 2017 og 2018 som legger føringer for prosjekt i 2019. Erfaringer fra to år med radiobjeller tilsier at alle lam bør ha sender. I 2018 var det en del problem med bjellene og flere sluttet å virke pga programvare-oppdatering fra leverandør. I 2019 håpet vi at bjellene skulle fungere optimalt. Kari og Oddvin Sørbøen hadde 48 bjeller. Av disse ble 13 stille i løpet av sesongen. Nils Ivar Grøv hadde 89 bjeller der 15 stoppet opp. Kvaliteten på telesporenhetene må bli bedre for radiobjellene er ett fantastisk verktøy som gir god oversikt over dyra, beitemønster og ikke minst varsler om liten bevegelse og dødsvarsel.

2019 sesongen ble ikke som planlagt. Dessverre klarte ikke Oppland radiobjellelag å få nok bjeller fra Telespor. Det ble derfor besluttet å sette på alle lammene til Nils Ivar Grøv i Hedalen med bakgrunn i årvisse tap. Planen var å finne ferske nok kadaver for å få bekreftet dødsårsak og kartlegge om sauene trakk i områder der det var mer rovviltskader enn andre deler av beiteområdet. Kari og Oddvin Sørbøen fikk resterende 50 bjeller til sin besetning.

Litt om deltakerne i prosjektet:

Maren Rønnaug Sæteren Hippe.

Maren Rønnaug Sæteren Hippe og Bjørn Erik Hippe eier gården Øvre Sæteren 54/5 i Sæterbygda i Sør-Aurdal kommune. Med leid og egen jord har de 118 dekar dyrket mark og 17 dekar innmarksbeite. Sauen sleppes på utmarksbeite fra setra i Reinsjødalen ca 820moh. Dyra har et vidt beitemønster.

*Øvre Sæteren ligger vest for Begna
I sæterbygda. De røde prikkene viser
gården og setra*

Flyfoto fra tunet på Øvre Sæteren

I 2018 viste radiobjellene at Maren mistet sau i garthusberget. Ut fra det, og tørkesommeren med lite vinterfor, slaktet hun ut 15 søyer som hadde gått rundt Garthusberget. Maren hadde ikke radiobjeller på lammene i år pga utslakting i 2018. Hun antok at skadebilde ville bli mindre i 2019. Maren ble med som deltaker i prosjektet allikevel for å vurdere tiltaket og for å sette inn 2 kadaversøk. I 2019 slepte hun 28 søyer og 55 lam.

Statistikk over slept, sanket og tapsprosent de siste 4 åra for Maren Rønnaug Sæteren-Hippe.

År	Søyer				Lam			
	Slept	Sanket	Tap	Tap%	Slept	Sanket	Tapt	Tap%
2019	28	28	0	0	55	41	14	25,5
2018	43	42	1	2	61	51	10	16,0
2017	45	44	1	2,2	82	61	21	25,6
2016	47	47	0	0	80	61	19	23,8
2015	51	45	6	11,8	86	73	13	15,1

Kari og Oddvin Sørbøen

De driver gården Mikkelsgård 42/1 på Leirskogen med 75 dekar dyrka jord og 118 dekar innmarksbeite. Kari og Oddvin slepte 66 søyer og 135 lam. Om våren når sauen skal sleppes, åpner Oddvin og Kari grinda mot utmarksbeite. Når alle dyra har gått oppover åsen, lukkes grinda til innmarksbeite.

Mikkelsgård ligger i Østre Bagn på Leirskogen.

Statistikk over slept, sanket og tapsprosent de siste 5 årene.

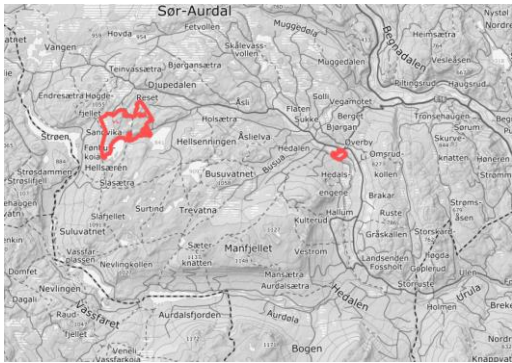
År	Søyer				Lam			
	Slept	Sanket	Tap	Tap%	Slept	Sanket	Tapt	Tap%
2019	66	58	8	12	135	110	25	18,5
2018	91	87	4	4	180	175	5	3
2017	88	80	8	9	164	146	18	12
2016	90	86	4	4	170	152	18	11
2015	85	80	5	6	170	149	21	12

Nils Ivar Grøv

Nils Ivar har gården Nerby 89/1 i Hedalen. Med egen og leid mark har Nils Ivar 95 dekar dyrka jord og 41 dekar innmarksbeite. Nils Ivar slepte 55 søyer og 99 lam i 2019. Sauen kjøres til utmarksbeite i Hellsendingen.

Statistikk over slept, sanket og tapsprosent de siste 5 årene.

År	Søyer				Lam			
	Slept	Sanket	Tap	Tap%	Slept	Sanket	Tapt	Tap%
2019	55	55	0	0	99	94	5	5
2018	69	69	0	0	110	93	17	15
2017	79	76	3	4	123	108	15	12
2016	78	75	3	4	138	127	11	8
2015	74	71	3	4	117	110	7	6

De røde feltene viser eiendommen hjemme og setra.

Flyfoto over Nerby gård.

Gjennomføring:

Resultat fra tidligere år viser at kvik-klave med strikk og radiobjelle fungerer godt på lam, også de som blir store (70 kg levende vekt). Radiobjella var av typen Telespor. Posisjoner ble sendt hver 8. time, men dette var mulig til å endre underveis i sesongen. Posisjoner på senderne ble sjekket 1-2 ganger i døgnet. I tillegg ble det utført ekstra tilsyn ved varsler der senderen hadde beveget seg mindre enn 50 meter siste 12 timer.

Kadaverhundekvipasjer

Norsk kadaverhund avd. Valdres var igjen positive til å bistå i prosjektet. I 2019 ble det i likhet med 2018 satt opp fast oppsett på kadaverhundsøk. Det ble utarbeidet en liste over hvilken besetning og uke som skulle ha søk. Hvilken dag og hvor ble bestemt mellom dyreeier og ekvipasjen. I tillegg til fast opplegg ble det bestemt at det skulle rekvireres ekstra søk med hund ved mistanke eller funn av kadaver utenom fastsatt uke. Rute til kadaverhundekvipasjen ble bestemt ut fra signal fra radiobjeller med trekant og dødsvarsel, ved mistanke hvis tvillinglam ikke fulgte hverandre eller ut fra erfaring av tidligere tap. Eivind Arntzen gikk de fleste søkene med oppsatt rute, men ble skadet på slutten av sesongen. Anne Kristin Bøe Ristebråten overtok og gikk to søk før hun ble skadet. Det ble derfor færre søk enn ønsket i slutten av sesongen. Kadaverhundekvipasjene gikk totalt 11 ganger. Kadaverhundekvipasjen leverte rapport for hvert søk, der de også beskrev om det var observert. Det var opplysninger som var fine å få for saueier.

Kadaverhunden Karon i arbeid

Sporlogg for kadaverhundsøk 2.september. Alarm viser lam tatt av gaupe

Oversikt søk og ekvipasje

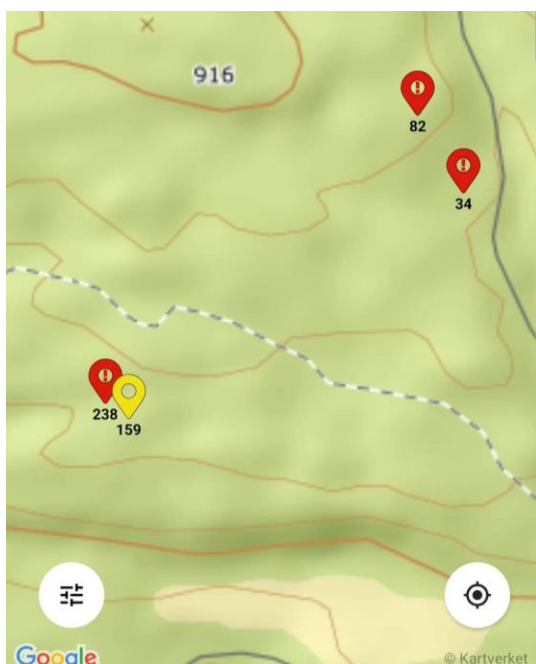
Uke	Hos hvem	Ekvipasje
28	Oddvin og Kari	Arntzen
28	Maren	Arntzen
29	Nils Ivar	Arntzen
30	Oddvin og Kari	Arntzen
31	Nils Ivar	Arntzen
32	Oddvin og Kari	Schlytter
33	Maren	Arntzen
34	Oddvin og Kari	Arntzen
36	Oddvin og Kari	Arntzen
37	Oddvin og Kari	Arntzen
38	Oddvin og Kari	Arntzen

Det ble gått flest søk hos Kari og Oddvin, da de fikk angrep av både gaupe og ulv. Nils Ivar Grøv hadde sender på alle lam og så ikke behov for flere søk. Maren hadde to søk i henhold til oppsatt plan.

Telesporsenderne

Det var totalt 140 Telesporsendere som var i bruk i 2019. Nils Ivar hadde 90 sendere og Kari og Oddvin 48. I Sør-Aurdal var det tidlig vår. Radiobjellene kom ikke før 7. juni. Det medførte at Kari og Oddvin hadde sendt mange på utmark. 48 resterende lam fikk bjelle, mens Espen Nerødegår tok de to siste på sin lam i sin besetning som går i samme område.

Nøyaktighetene på senderne ser ut til å være bra. Men, kvaliteten på senderne er varierende. 27% av senderne til Kari og Oddvin sluttet å sende i løpet av beitesesongen (13 stk). Ivar Einar mistet kontakt med 15 stk som utgjorde 17% av hans sendere.

Det er 2 sendere som er tapt på utmarksbeite. Det har vært tilfeller i år med noen sendere som varsler død og orange om hverandre, mens lammet lever i beste velgående. Inntrykket er allikevel at det mindre feilvarsling enn i fjor.

3 dødsstjerner. Her har gaupa vært på ferde.

Resultat for hver enkelt bruker:

Maren Rønnaug Sæteren Hippe:

Maren følte at starten var rolig, men mistet sau utover høsten. Det er de eldste søyene som trakk mot Garthusåsen som mistet lam. Yngre søyer som har holdt seg rundt setra har ikke hatt tap. Maren har totalt mistet 14 lam som utgjør 25,5% av flokken. Det ble gått to kadaversøk, men ingen funn. Lammet som ble bekreftet tatt av gaupe fant de selv ved normalt tilsyn. Maren hadde håpet på mindre tap i 2019 med bakgrunn i tiltaket med slakting i 2018.

Kari og Oddvin Sørbøen

Sørbøen har hatt et katastrofeår når det gjelder tap. Dessverre var det for få radiobjeller og Sørbøen satte bjeller på 48 lam. 4 lam ble bekreftet tatt av gaupe. Dødssvarsel på bjellene utløste søk av lammene. Oddvin og Kari har uttalt at de ville ikke funnet de uten GPS-signalet. På slutten av sesongen ble det funnet kadaver tatt av ulv. Ulven hadde holdt seg mellom Nordre-Land og Sør-Aurdal siden mai. 2 lam og 1 søye er bekreftet tatt av ulv. Kari har gått kadaverhundkurs med hunden Knut. Hun gikk mange søk selv, da begge kadaverhundekvipasjene måtte avslutte pga skade i ben på hundefører. Kari fant to kadavere men der var det ikke mulig å fastslå dødsårsak. I tillegg fant de jeger ei klave med bjelle hvor det er bitemerker både på klave og bjelle.

Totalt mistet Kari og Oddvin 8 søyer og 25 lam. Det utgjør henholdsvis 12% og 18,5%. Kari og Oddvin håper prosjektet videreføres og ønsker radiobjeller på alle lam til neste år!

Lam tatt av ulv. Funnet pga radiobjelle

Sno i arbeid

*Strupebitt.
Lam
konstantert
tatt av gaupe*

Nils Ivar Grøv

Nils Ivar har hatt en sjelden god beitesesong. I 2017 og 2018 mistet han 12 og 15% av alle lam på utmarksbeite. I 2018 var det ulv mellom vassfaret og Hallingdal. Han antar at store tap i fjor skyltes ulven da den ble sett i området under sanking.

I år har det ikke blitt observert ulv i Hedalen og årets sesong viser kun 5 % tap av lam for Nils Ivar. To lam, bjellenr 228 og 230, viste dødsalarm men både lam og bjelle er borte. Ett lam, eller rester etter lam, ble funnet av kadaverhund. Kun ulldotter og en avreven bjelle ble funnet under en busk. To av lammene døde av naturlig årsaker. En hadde satt seg fast under en trapp på ei hytte og en satt fast i gjerde. Alle ble funnet grunnet dødsalarm.

Under busken lå litt ull og radiobjella, funnet av kadaverhund

Konklusjon

Telespor sine radiobjeller virker bra, men for mange slutter å sende i løpet av sesongen.

Det ble satt på radiobjeller på alle lammene i Hedalen. Det var ønske om å kartlegge tapsårsak og eventuelt om noen beiteområder er mer belastet med tap enn andre. Ideen var god, men Nils Ivar hadde lite tap i år og ingen bekreftet tatt av fredet rovvilt.

Hadde vi visst det vi vet i dag, ville Kari og Oddvin fått bjeller på alle lam. Med tap til både gaupe og ulv, og mange dyr som ikke er funnet igjen, er de interessert i å søke om ett år til i prosjektet.

Det ble bekreftet 4 gaupedrepte lam og totalt 3 lam og 1 søye tatt av ulv. Ett av lammene tatt av ulv tilhørte Espen Nerødegård.

Hvis det gis midler til prosjektet i 2019, må radiobjellene komme tidligere slik at dyra kan sendes på utmarksbeite når det er bra havne.

Kadaverhundekvipasjene finner kadaver. På Leirskogen ble de 4 gaupedrepte lammene funnet pga radiobjellene. Det ble gått søk i etterkant, men uten flere funn. Den ulvedrepte søya ble funnet nær veg. Radiobjellene varslet om det ene ulvedrepte lammet. De to andre lammene ble funnet av kadaverhund.

Videre arbeid

1. Vi vurderer å søke midler i 2020 med samme antall bjeller som i år (140) Ut fra erfaringene hos Maren R. S. Hippe som hadde bjeller på alle lam, ser en at det gir ett bedre bilde om «det er noe som skjer». Det er også med å kartlegge hvor dyr blir borte

og eier kan sette inn tiltak med å ta ut individ hvis det er noen spesielle områder som peker seg ut. Alle bjellene vil settes på lammene hos Kari og Oddvin Sørbøen.

2. En samspill med bjeller og kadaverhund er viktig, da kadaverhunden finner mer kadaver.

Regnskap:

Kostnad og finansiering

Kostnad:

Utvidet tilsyn besetning, Grøv	42 500,-
Utvidet tilsyn, Sørbøen	52 500,-
Prosjektledelse	25 300,-
Kadaverhund ekvipasje, 11 søk	
11 søk	16 300,-
Leie radiobjeller	36 400,-
Transport	9 000,-
Erstatning radiobjeller	2 000,-
<i>SUM utgifter</i>	<i>184 000,-</i>

Finansiering:

Egeninnsats/dugnad utvidet tilsyn	50 000,-
FKT-midler	110 000,-
Kommunalt tilskudd	24 000,-
<i>Sum kr</i>	<i>184 000,-</i>